

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ТА РОЛЬ ФІНАНСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ У ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ КРАЇНИ

Досліджено економічну сутність фінансів домогосподарств як окремої сфери фінансової системи країни, що здійснює активний вплив на розвиток економіки. Виділено особливості, характерні риси та основні функції фінансів домогосподарств.

Ключові слова: домогосподарство, суб'єкт економіки, фінанси домогосподарств, фінансові ресурси домогосподарств, фінансова система, фінансові відносини.

Исследована экономическая сущность финансов домохозяйств как отдельной сферы финансовой системы страны, которая осуществляет активное влияние на развитие экономики. Выделены особенности, характерные черты и основные функции финансов домохозяйств.

Ключевые слова: домохозяйство, субъект экономики, финансы домохозяйств, финансовые ресурсы домохозяйств, финансовая система, финансовые отношения.

Economic essence of finances of households is investigated as a separate sphere of the financial system of country which has an active influence on development of economy. Features and basic functions of finances of households are allocated.

Keywords: household, subject of economy, finances of households, financial resources of households, financial system, financial relations.

Постановка проблеми. Фінанси домогосподарств суттєво впливають на розвиток фінансової системи країни внаслідок найактивнішої участі членів домогосподарств у самих різних фінансових відносинах. Дослідження сучасного погляду на фінанси домогосподарств складає важливу частину фінансової науки у зв'язку з тим, що Україна вступила до принципово нового етапу свого розвитку, де фінансові відносини домогосподарства набувають великого значення в соціально-економічному розвитку суспільства. Дослідження фінансів домогосподарств, їх фінансових відносин та інтересів мають бути пріоритетними, оскільки зростання добробуту кожної окремої людини укріплює всю систему держави та зменшує негативні прояви, які притаманні кожній сфері, де взаємодіють різні економічні суб'єкти.

Ступінь дослідження даної проблеми. Дослідження сучасних тенденцій функціонування домогосподарств в умовах ринкової економіки посідають чільне місце в колі інтересів Є. Болотіної, Н. Іванової, О. Зухба, О. Марець, О. Міроненко, М. Муислової, О. Шубної та ін. Участь домогосподарства у фінансових відносинах спровокувала необхідність дослідження місця та ролі даного суб'єкта у складі фінансової системи, що знайшло безпосереднє відображення у напрацюваннях С. Белозьорова, Н. Героніної, В. Глухова, Т. Кізима, І. Санько, В. Суркіна, С. Юрія та ін.

Однак, враховуючи відносну новизну функціонування домогосподарств як учасників фінансових відносин, в науковій літературі має місце досить широкий діапазон підходів до виділення фінансів домогосподарств як окремої складової фінансової системи України, що потребує уточнення та узагальнення.

Метою статті є узагальнення існуючих напрацювань щодо визначення економічної природи та ролі фінансів домогосподарств у складі фінансової системи України.

Виклад основного матеріалу. Фінансові відносини домогосподарств виступають фінансовим підґрунтям для розвитку всіх інших елементів фінансової системи внаслідок того, що в умовах створення демократичних держав з розвинутою соціально-економічною системою, домогосподарство стає головним суб'єктом фінансових відносин, яким підпорядковуються фінанси суб'єктів господарювання, фінанси держави тощо.

Отже, у сучасних умовах розвитку економіки домогосподарство як економічна одиниця господарювання є важливим суб'єктом фінансових відносин, взаємодіючи з державою, підприємствами і організаціями, а також інститутами фінансового ринку. Фінанси домогосподарств є невід'ємною складовою фінансової системи країни. З одного боку, домогосподарства постачають фінансові ресурси на фінансовий ринок. Таке постачання реалізується, перш за все, через розміщення накопичених особистих коштів в ті чи інші фінансові інструменти (депозити, цінні папери тощо). З іншого боку, домогосподарства є основним споживачем фінансових ресурсів: при дефіциті власних коштів для здійснення своїх економічних проєктів, вони вступають у фінансові відносини з посередниками фінансової системи (банками, кредитними спілками тощо).

Для розуміння сутності фінансів домогосподарств, важливо визначитись із категорією "домогосподарство". Домогосподарство – сукупність фізичних одиниць – резидентів, що мають спільні економічні інтереси, функції, поведінку і джерела фінансування. Система національних рахунків дає визначення домогосподарства як невеликої групи людей, що проживають в одному помешканні, повністю або частково об'єднують свої доходи і майно, спільно споживають певні види товарів і послуг. Спільне проживання і ведення побуту передбачають спільні витрати, тобто члени домогосподарства повинні мати спільний бюджет для задоволення своїх потреб [1, с.342].

В Україні налічується близько 17,5 млн домогосподарств, з яких більше 12 млн проживає у містах, 5,5 млн - у сільській місцевості. Частка домогосподарств у кінцевому використанні валового внутрішнього продукту становить близько 55 % і тому вони відіграють важливу роль в національній економіці.

Потрібно зазначити, що в науковій літературі з фінансів не існує єдиного погляду на сутність фінансів домогосподарств, їх самостійного функціонування як сфери фінансової системи держави. Так, на пострадянському просторі фінанси домогосподарств виокремлюються та вивчаються відносно недавно: політичний лад, який панував у радянському суспільстві, домінування централізованих фінансів та певне витіснення всіх інших учасників економічних відносин, спровокувало відсутність теоретичних та практичних напрацювань щодо виділення фінансів домогосподарств у окремий об'єкт дослідження. Визначення місця фінансів домогосподарств в фінансовій системі залежить від розуміння сутності та структури фінансів взагалі, однак єдності щодо тлумачення категорії «фінанси» у науковій літературі не досягнуто.

Наукову думку щодо фінансів можна класифікувати взявши за основу ставлення дослідників до форми функціонування фінансів. Так, фінанси з утворенням та використанням фондів грошових коштів пов'язують А. Архіпов, О. Василик та ін. [2, с.305]. На противагу прибічникам фондової концепції, В. Опарін вважає «обмеження фінансів виключно процесами формування і використання фондів грошових коштів відірваним від реалій фінансової справи», а формування та використання фондів – «лише однією із форм прояву фінансів» [3, с.50-52]. В. Кудряшов тлумачить фінанси як «діяльність суб'єктів, пов'язану з формуванням, розподілом та використанням фінансових ресурсів з метою вирішення поставлених задач» [4, с.7].

Розгляд фінансів як сукупності відносин теж має варіації тлумачень. Так, А. Дробозіна, А. Архіпов визначають фінанси як економічні відносини. А. І. Балабановта

И. Т. Балабанов, В. Опарін наголошують на розгляді фінансів як сукупності грошових відносин [3]. С. Мочерний, Я. Ларіна, О. Плахотнюк визначають фінанси як «систему відносин економічної власності, що складаються між державою, підприємницькими структурами, домогосподарствами та іншими суб'єктами з приводу привласнення частини ВВП (а отже, їх формуванням, розподілом та використанням), з метою виконання державою покладених на неї функцій» [5, с.22].

Отже, можна говорити про досить широку палітру підходів та визначень. Тим паче, щозміни в економічному житті вносять свої корективи і в розвиток науки, що безпосередньообумовлює можливість корегування раніше окреслених напрямків. Залежно від кута зору вченими до визначальних відносяться ті чи інші ознаки «фінансів» як явища, що зумовлює виникнення наукових дискусій та дебатів. З огляду на зазначене, цілком логічно є можливість існування різних підходів і до дослідження сфери фінансів домогосподарств. Необхідно відзначити, що в українській та російській науково-економічній та просвітницькій літературі зустрічаються поняття як «фінанси домогосподарств», так і «фінанси населення», «фінанси громадян», «фінанси населення сектора домогосподарств», «сімейні фінанси» тощо, що не може не викликати певної плутанини щодо їх вживання.

За визначенням колективу авторів на чолі з С. Юрієм, фінанси домогосподарств — сукупність економічних відносин, що виникають при утворенні, розподілі та використанні грошових доходів, заощаджень і грошових фондів громадян та їх сімей з метою задоволення особистих потреб громадян [1, с.345]. С. Лондар вважає, що фінанси домогосподарств - це регульовані у визначеному правовому полі за допомогою спеціальних методів, прийомів та інструментарію потоки коштів через мікрорівневу систему грошових фондів, які забезпечують функціонування і розвиток людей як фізичних осіб, їх економічну діяльність з метою придбання житла, підтримання здоров'я, здобуття освіти, отримання пенсії, забезпечення інших аспектів людської діяльності [6, с.78].

На думку Ю.Воробйова, фінанси домогосподарств — це економічна категорія, яка характеризує процес розподілу та перерозподілу частини вартості ВВП країни з метою формування фінансових ресурсів, грошових та негрошових доходів на рівні домогосподарств, забезпечення їх фінансових інтересів, підвищення загального рівня добробуту кожного члена домогосподарства [7, с.7]. Отже, головне призначення фінансів домогосподарств — це подальший процес розподілу вартості ВВП країни і визначення загальних пропорцій кінцевого споживання та заощадження.

Вивчення фінансів домогосподарств ускладнюється рядом факторів:

1. Відсутність регламентації дії домогосподарств стосовно розподілення їх доходу робить їх поведінку непередбачуваною і такою, що важко звести до спільного знаменника.

2. Небажання висвітлювати всі доходи, особливо ті, які були отримані від надання житла у оренду, отримання заробітної плати в конверті тощо.

3. Поляризація населення. Поляризація спостерігається за показниками доходу, за місцем проживання (місто – село, столиця – регіон). Загальний ступінь розшарування в Україні залишається досить високим. При цьому наявна в Україні статистична база, вибіркове обстеження умов життя домогосподарств, що дозволяє здійснити зазначений аналіз, має певні недоліки, пов'язані з „неповним охопленням” обстеженням представників найбільш заможної групи.

4. Вплив статі на отримані доходи (розрив у доходах жінок і чоловіків). Праця жінок більш поширена в низькооплачуваних галузях соціальної сфери – серед працівників освіти та охорони здоров'я чисельність жінок становить близько 80 %, тоді як у промисловості цей показник менший 40 %, що пов'язано як із законодавчим обмеженням використання праці жінок у шкідливих умовах (а вони найбільш поширені у високооплачуваних видах промислової діяльності), так і з поширеними

стереотипами (виокремлення „жіночих” і „чоловічих” видівзанять) та відмінності в системі переваг жінок і чоловіків щодо вибору професії та місцяроботи. Як наслідок, середня заробітна плата жінок становить 75,2 % відповідного показникачоловіків.

5. Вплив складу сім'ї на характер фінансів домогосподарств. Рівень бідності сімей з дітьмиперевищує такий показник серед домогосподарств без дітей.

6. Дослідження суб'єктивної поведінки, а не об'єктивних економічних процесів. На прийняття рішень і, як наслідок, стан фінансів домогосподарств впливають суб'єктивні оцінки стосовно економічної стабільності, рівня інфляції, курсу валют тощо. При цьому необхідно враховувати низьку фінансову досвідченість більшості домогосподарств, що призводить до не виваженості в прийнятті рішень і, як наслідок, нераціональності ведення власних фінансів [8, с.64].

Фінанси домогосподарств функціонують у грошовій формі, тому що грошові доходи у вигляді заробітної плати, пенсій, а також натуральні доходи, оцінюються у національній грошовій одиниці. Оскільки розподіл та використання доходів домогосподарств здійснюються у грошовій формі з використанням фондів грошових коштів, то фінанси домогосподарств мають всі ознаки фінансових відносин [9,с.5].

Виступаючи складовою фінансової системи, фінанси домогосподарств через непереривні вхідні та вихідні грошові потоки тісно пов'язана з іншими сферами фінансової системи:

- зі сферою державних фінансів через сплату податків, зборів, різних платежів, а натомість - отримання різних видів трансфертів, заробітної плати для державних службовців і працівників державних підприємств та установ;

- зі сферою недержавних підприємств та організацій – через отримання заробітної плати й сплату вартості товарів та послуг;

- зі сферою страхування – через сплату страхових платежів та отримання страхового відшкодування;

- зі сферою фінансового ринку через отримання кредитів та сплату відсотків за їх користування, розміщення депозитів та інвестування грошових коштів у цінні папери і т. ін.

Для фінансів домогосподарств і фінансів малих підприємств характерні такі ознаки:

По-перше, відсутність зовнішнього управління. Водночас існує внутрішнє управління з боку одного чи декількох членів домогосподарства (малого підприємства). При цьому об'єктом управління як у домогосподарства, так і в малому підприємстві є фінансово-господарська діяльність, тобто створення доходів, здійснення витрат, отримання прибутків. Суб'єктами управління виступають окремі члени домогосподарства чи малого підприємства.

По-друге, мале підприємство і домогосподарство знаходиться однаково під впливом з боку державних органів, зокрема податкової служби, органів державних фондів обов'язкового соціального страхування, НБУ, Державної комісії з цінних паперів та фондового ринку тощо.

По-третє, частина фінансових ресурсів домогосподарств використовується індивідуальними підприємцями. При цьому вони вступають у різні фінансові відносини з іншими підприємствами, банками тощо, що також свідчить про досить самостійну роль фінансів домогосподарств у фінансовій системі держави.

По-четверте, домогосподарства і малі підприємства для своєї фінансово-господарської діяльності використовують перш за все власні фінансові ресурси, що формуються за рахунок власних доходів. Частка ж позикових ресурсів займає незначне місце в сукупних грошових коштах домогосподарств і малих підприємств, що обумовлено специфікою вітчизняного підприємця і домогосподарства.

По-п'яте, як домогосподарства, так і малі підприємства не використовують загально відомі системи фінансового прогнозування та планування, базуються на

спрощеній системі обліку витрат та доходів, що також дає підстави для відношення фінансів домогосподарств до самостійної сфери фінансової системи держави[7, с.7].

На нашу думку, фінанси домогосподарств об'єктивно є самостійною сферою фінансових відносин, а тому її необхідно обов'язково відокремлювати при структуризації фінансової системи держави. Специфіка фінансових відносин, яка притаманна фінансам домогосподарств визначає доцільність їх відокремлення у складі фінансової системи держави.

Фінанси домогосподарств характеризуються наступними специфічними ознаками:

1) складні внутрішні зв'язки між членами домогосподарства, що впливають на фінансову поведінку як окремих членів, так і в цілому всього домогосподарства, які обумовлені неформальним характером фінансових, соціальних, психологічних та інших відносин між членами домогосподарства, що впливає на прийняття фінансових рішень, їх доцільність, спрямованість, ефективність;

2) мають соціально-фінансовий напрям, що спрямований на загальне зростання добробуту домогосподарства, його членів, при забезпеченні власних інтересів, мінімізації ризиків, підвищення власної фінансової безпеки;

3) можливість домінування фінансових інтересів окремих членів домогосподарства;

4) розподіл доходів домогосподарства здійснюється виходячи з соціальних чи психологічних інтересів, а ні фінансово-господарських;

5) формування заощаджень, створення резервів здійснюється внаслідок бажання забезпечити фінансову стабільність та надійність домогосподарства в умовах невизначеності та нестабільності зовнішнього середовища та внутрішніх неоднозначних ситуацій.

В сучасних умовах фінанси домогосподарств фактично об'єднують всі інші сфери фінансової системи внаслідок того, що держава, суб'єкти господарювання, фінансовий ринок і таке інше функціонують для забезпечення інтересів всієї сукупності домогосподарств, окремих домогосподарств, окремих їх членів.

Це твердження можливо довести наступним чином:

По-перше, сучасний розвиток і функціонування фінансів суб'єктів господарювання неможливий без фінансів домогосподарств у зв'язку з тим, що для створення будь-якого підприємства (формування статутного капіталу) необхідні фінансові ресурси, які фактично належать окремих домогосподарствам чи їхнім членам. Крім того, будь-яке підприємство для своєї діяльності повинно знайти та залучити трудові ресурси, постачальниками яких є домогосподарства.

По-друге, сукупність домогосподарств складають основу для існування та розвитку сучасної держави. Якщо домогосподарства виступають проти існування такої держави, то рано чи пізно така держава буде зруйнована, а на її місці з'явиться нова держава. Крім того, за рахунок фінансів домогосподарств держава утворює власні фінансові фонди, тобто бюджет країни, бюджети місцевих органів влади, різні цільові фонди економічного та соціального призначення.

По-третє, створення та функціонування фінансового ринку, його окремих сегментів залежить від фінансів домогосподарств. Там де фінанси домогосподарств не розвинуті, там не має розвинутого фінансового ринку. Це пов'язано з тим, що інститути фінансового ринку функціонують за рахунок акумулювання вільних коштів домогосподарств, їх активної участі в русі фінансових ресурсів і фінансових інструментів на цьому ринку.

Основа фінансів домогосподарств складають їх фінансові ресурси, які вони формують і використовують виходячи з власних можливостей та інтересів.

Основними видами діяльності домогосподарства, можливо визнати:

а) трудова (робота по найму);

- б) підприємництво;
- в) ведення особистого підсобного господарства;
- г) інвестиційна;
- д) тіньова;
- е) інша.

Діяльність домогосподарства може бути:

- а) прибуткова, тоді домогосподарство може здійснювати заощадження та створювати нагромадження капіталу;
- б) беззбиткова, тоді доходи і витрати балансуються, але домогосподарство не може здійснювати заощадження та нагромаджувати капітал;
- в) збиткова, тоді домогосподарству потрібні постійна допомога з боку держави чи місцевої влади.

Фінансові ресурси домогосподарств найчастіше функціонують у безфондовій формі. Але є багато домогосподарств, які створюють власні фінансові фонди цільового призначення. Це фонди, які спрямовані на:

- 1) створення резервів на випадок негативної ситуації в житті домогосподарства;
- 2) фонд майбутнього розвитку домогосподарства (придбання житла, автомобілів, іншого дорогого майна);
- 3) фонд забезпечення інтересів підростаючого покоління;
- 4) фонд фінансування навчання дітей та дорослих;
- 5) фонд фінансування щорічного відпочинку;
- 6) фонд для фінансування ремонтів житла, автомобілів тощо;
- 7) фонд забезпечення старості;
- 8) інші фонди домогосподарства.

Створення таких фондів дає змогу домогосподарствам більш ефективно витратити власні чи запозичені фінансові ресурси виходячи із стратегії та тактики функціонування кожного домогосподарства.

Фондова форма фінансових ресурсів для домогосподарства має сенс тоді, коли:

- 1) домогосподарство має достатньо грошових коштів для поточного споживання;
- 2) домогосподарство не має бажання вкладати ці кошти в підприємницьку діяльність;
- 3) домогосподарство обирає таку форму інвестування вільних коштів як депозити, страхування, вкладання в цінні папери;
- 4) домогосподарство не бажає використовувати позикові ресурси для стратегічного чи тактичного розвитку;
- 5) домогосподарство може ефективно керувати своїми фінансовими ресурсами у фондовій формі.

Фондова форма існування фінансових ресурсів домогосподарств є поширена як у розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються. Однак фондова форма фінансових ресурсів більш складна внаслідок необхідності постійного контролю та керування своїми фондами. Звідси, відповідна частина домогосподарств не формують фонди фінансових ресурсів, а витрачають отримані доходи чи прибутки виходячи з сучасних потреб споживання, а при необхідності в грошових коштах звертаються до фінансових інститутів за позиковими коштами. Так діють багато мешканців західних країн, зокрема США, країн ЄС тощо. Водночас для українських домогосподарств характерною ознакою є створення запасів та резервів грошових коштів, які де-факто можливо розглядати як фонди фінансових ресурсів, але де-юре, це не фонди фінансових ресурсів в класичному їх розумінні, а кошти, що сховані в «скриньках чи скляних банках» і не акумулюються фінансовими інститутами, не вкладаються в цінні папери тощо. За таких обставин значна частина вільних коштів країни не працює що є гальмом в розвитку соціально-економічної системи держави.

Соціально-економічна сутність фінансів домогосподарств виявляється через розподільну, регулюючу, контрольну та інвестиційну функції. У більш загальному вигляді ці функції відповідають двом основним завданням: забезпеченню життєвих потреб сім'ї і розподілу.

Функція забезпечення життєвих потреб домогосподарства визначає реальні умови життя членів домогосподарства і залежно від типу економічної системи (адміністративно-командна, ринкова, змішана) володіє різними характеристиками.

Розподільна функція втілюється у тому, що національний дохід, який припадає на частку окремого домогосподарства, розподіляється між усіма його членами (як неповнолітніми, так і працюючими або непрацюючими), тим самим забезпечуючи безперервність процесу відтворення робочої сили як одного з факторів виробництва. При цьому суб'єктами є всі його члени, а об'єктом — наявний дохід домогосподарства — частина сукупного доходу, що залишається у розпорядженні після сплати податків та інших обов'язкових платежів. На практиці розподільна функція фінансів домогосподарств реалізується у відносинах між певним домогосподарством та іншими сферами або ланками фінансової системи (зокрема бюджетами, позабюджетними фондами, фінансами підприємств), утворюючи первинні і вторинні доходи; а також у межах одного домогосподарства у процесі розподілу сукупного доходу домогосподарства між його членами, формуючи таким чином відокремлені грошово-фінансові міні-фонди.

Домогосподарство є окремим суб'єктом господарювання, у якому рівень життя його членів повністю залежить від доходу, що під впливом певних факторів може збільшуватись або зменшуватись. Це зумовлює необхідність контролю як за зміною величини, так і цільовим використанням доходу в межах різних фондів, що є відображенням контрольної функції фінансів домогосподарств.

Узгодження економічних інтересів різних учасників домашнього господарства забезпечується їхнім регулюванням, під яким мається на увазі можлива зміна частини отриманого доходу, що припадає на одного члена домогосподарства. Отже, фінансам домашнього господарства властива ще одна важлива функція — регулююча, яка підтримує збалансований розвиток домогосподарства як економічної одиниці.

У країнах з розвинутою ринковою економікою важливою функцією фінансів домогосподарств є інвестиційна, яка зумовлена тим, що домогосподарства є одним із важливих постачальників фінансових ресурсів для економіки, де чверть національних заощаджень формується саме за рахунок заощаджень громадян.

Участь домогосподарств в економічних відносинах з приводу купівлі різного роду фінансових активів на ринку залежить від рівня доходності та ризику останніх. Зважаючи на всі переваги та ризики розміщення особистих заощаджень, домогосподарства здійснюють певний економічний вибір. На сучасному фінансовому ринку портфель придбаних фінансових активів домогосподарств є досить диференційованим і включає в себе як найменш, так і найбільш ризикові та доходні інструменти. Водночас, з розвитком ринкової економіки удосконалюються фінансові інструменти, які використовуються домогосподарствами. На сьогодні найбільш поширеними формами розміщення домогосподарствами своїх надлишкових коштів є депозитні рахунки в комерційних банках та кредитних спілках [10, с.19].

В Україні участь фізичних осіб в інвестиційних процесах характеризується доволі низьким рівнем, незначні обсяги тимчасово вільних коштів (заощаджень) населення спричинені низьким рівнем доходів, який обумовлює незначну схильність до заощаджень та значну недовіру до інститутів заощадження (банків, інвестиційних компаній, недержавних пенсійних фондів, страхових компаній), низький рівень розвитку ощадних інституцій тощо.

Економічні відносини домогосподарств та кредиторів з приводу залучення домогосподарствами позикових фінансових ресурсів також відіграють досить важливу роль у розвитку фінансової сфери. В багатьох випадках значні суми позик, взятих населенням, викликають занепокоєння фахівців. Проте, для того, щоб оцінити реальний рівень кредитного навантаження на фізичну особу, потрібно, в першу чергу, здійснити порівняння обсягів позикових коштів та її власних фінансових активів. Оскільки рівень економічної освіченості домогосподарств постійно зростає, вони здатні власноруч ефективно управляти своїм домашнім кредитним портфелем. Крім того, показник заможності населення вимірюється не лише обсягом власних фінансових активів, але й реальними ресурсами (будинками, квартирами, машинами тощо), якими володіють домогосподарства, і свідчить, що сумарний обсяг їх багатства перевищує обсяг кредитних боргів.

Висновки. Фінанси домогосподарств виконують надзвичайно важливу роль як у функціонуванні фінансової системи, так і суспільства загалом. Фінанси домогосподарств забезпечують стабільність споживання у межах суспільства, а також допомагають зберегти належність домогосподарства до певного суспільного класу при ймовірних випадкових коливаннях його доходів через здійснення господарської, інвестиційної, фінансової чи іншої діяльності. Розкриття теоретичних основ фінансів домогосподарств як повноправних учасників фінансових відносин може істотно вплинути на пошук ситуації щодо участі вітчизняних домогосподарств в економічних процесах, що є вкрай важливим для сучасних реалій функціонування української економіки.

Література

1. *Фінанси [Текст]: Підручник [С.І. Юрій, В.М. Федосов, Л.М. Алексеєнко та ін.] / За ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. — К.: Знання, 2008. — 611 с*
2. *Василик О.Д. Теорія фінансів [Текст]: Підручник / О.Д. Василик. — К.: НІОС, 2000. — 416 с.*
3. *Опарін В.М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): монографія / В.М. Опарін. — К.: КНЕУ, 2005. — 240 с.*
4. *Кудряшов В.П. Фінанси [Текст]: Навч. посіб. / В.П. Кудряшов. — Херсон: Олді-плюс, 2002. — 352с.*
5. *Сутність фінансів у контексті економічних відносин / С.В. Мочерний, Я.С.Ларіна, О.Я. Плахотнюк // Фінанси України. — 2005. - №3. — с.16-22.*
6. *Лондар С.Л. Фінанси [Текст]: Навч. посіб. / С.Л. Лондар, О.В. Тимошенко — Вінниця: Нова книга, 2009. — 384с.*
7. *Воробйов Ю.М. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма / Ю.М. Воробйов // Науковий вісник: фінанси, банки, інвестиції. — 2011. - № 4. - С.6-9.*
8. *Рябошайка Б.В. Фінанси домогосподарств як специфічний суб'єкт дослідження / Б.В. Рябошайка, Ю.І. Ляшенко // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). — 2010. - № 3(50). — С.62-66*
9. *Юрій С.І. Фінанси домогосподарств: теоретичні підходи до трактування сутності / С.І. Юрій, Т.О. Кізіма // Фінанси України. — 2008. — № 8. — С. 3-11.*
10. *Кізіма Т.О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та доміанти розвитку: монографія / Т.О. Кізіма. — К.: Знання, 2010. — 431 с.*